

1894 - Terminaziun dalla Rufna/Baglieglia

Semegliants cedels sco cheusut san esser da muntada. In ei staus impurtonts igl omn 1894 e suandonts. Ordlunder vegnevan mo quels che duvravan ils tiarms e quei tunscheva per buca vegrin en carplina. - Tiarm duvrava ei per la convivenza. Zazu han quels tiarms giugau negina rolla pli ed ina impurtonta terminaziun ha piars tutta valeta.

La Rufna, quala? Ei dat treis da quellas, la Rufna da Tschamut, quella a Valtgeva e quella da Giuv. E Baglieglia?, setracta ei cheu da Be(i)gliest? Ni deva ei ina Rufna Biglieglia?

Rufna

Ils tiarms mess en ils 25 d'uost entras statalter Gion Paul Berther e Duri Berther.

Baglieglia

Terminaziun orasum **Baglieglia** si e giu fatga ils 5 da november 1894 tras Gion Paul Berther e Duri Berther.

<i>Rufna / Baglieglia 1894</i>	<i>Tiarm mess</i>
<i>xx</i>	<i>10 30, in tierme en crap 18 m distanza da Nr. 35</i>
<i>10 tiarm mes en</i>	
<i>Nr. 25 d' Olos Lentsch</i>	<i>Nr. 32 ei 50 m dista</i>
<i>Le Gion Paul Berther 1894</i>	<i>enza de Nr. 36 ei in tierme e Duri Berther mes en</i>
<i>Entschiet</i>	<i>Nr. 38 ei 18 m distan</i>
<i>cun Nr. 31 ei 12 m. 30 de Nr. 37 ei in tierme distanza en oragiun</i>	<i>za de Nr. 38 a in tierme mes en</i>
<i>distanza de Nr. 30</i>	<i>Nr. 39 ei 40 m dista</i>
<i>Nr. 32 ei 30 m</i>	<i>za de Nr. 38 a in tierme mes en</i>
<i>distanza en oragiun</i>	<i>Nr. 40 in tierme mes en c. 30 m distanza de Nr. 39</i>
<i>de Nr. 31 ei in tierme mes en et ci breissme dedor in grep</i>	<i>Nr. 41 in tierme mes en 28 m dist. de Nr. 40</i>
<i>Nr. 33 com' mes en in crap stabel et ei 40 m distanza de Nr. 32</i>	<i>Nr. 42 in tierme mes en c. 31 m dist. de Nr. 41</i>
<i>Nr. 34 ei in tierme mes en, c. 41 m distanza de Nr. 33, o denter en aung una muelen in crap</i>	<i>Nr. 43 ei in tierme mes en c. 40 m dist. Nr. 42 denter en ina crusch sin in crap</i>
<i>Nr. 35 in tierme mes en 28 m distanze di Nr. 34.</i>	<i>Nr. 44 in tierme mes en c. 30 m dist. de Nr. 45</i>

Entschiet cun nr. 31 ch'e 12 m davos da nr. 30.

Nr. 32 ei 34 m distanza en oragiun da nr. 31, ei in tierme mess en ed ei treis m dadora in grep.

Nr. 33 ei in tierme en in crap stabel, ei 40 m distanza da nr. 32.

Nr. 34 ei in tierme mess en, ei 41 m distanza da nr. 32.

Nr. 34 ei in tierme mess en, ei 41 m distanza da nr. 33 e denteren aunc ina crusch en in crap.

Nr. 35 in tierme mess en 29 m distanza da nr. 34.

Nr. 36 in tierme en in crap, 18 m distanza da nr. 35.

Nr. 37 ei 50 m distanza da nr. 36, ei in tierme mess en.

Nr. 38 ei 48 m distanza da nr. 37, ei in tierme mess en cun aunc ina crusch.

Nr. 39 ei 40 m distanza da nr. 38, ha in tierme mess en.

Nr. 40 in tierme mess en, ei 30 m distanza da 35.

Nr. 41 in tierme mess en, 28 m da nr. 40.

Nr. 42 in tierme mess en, ha 31 m distanza da nr. 41.

Nr. 43 ei in tierme mess en, ei 40 m distanza da Nr. 42, denteren ina crusch sin in crap.

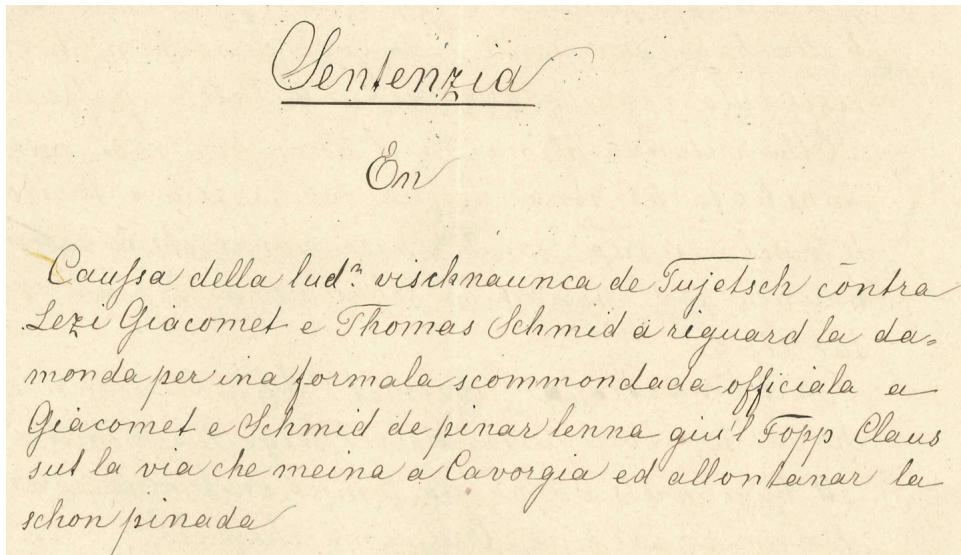
Nr. 44 in tierme mess en, ei 30 m distanza da nr. 45

1894 - Lenna giul Fop Claus

Sentenzia

En caussa della lud^a vischnaunca da Tujetsch contra Lezi Giacomet e Thomas Schmid a riguard la damonda per ina formala scumandada ufficiala a Giacomet e Schmid da pinar lenna giul Fop Claus sut la via che meina a Cavorgia ed allontanar la schon pinada.

Sentenzia dils 20 da fevrier 1894

1894 - radunanza da vischnaunca dils 4 da mars

Porta il president avon alla radunada vischnaunca la cuntraversa naschida denter quella contra Tumaisch Schmet e statalter Leci Giacumet pervia dil dretg da possess d'ina grava a **Claus**.

La vischnaunca incarichescha ina cumissiun cumponida ord ils signurs Gion Battesta Monn, Lurenz Giacumet, Gion Paul Berther, Cristian Muggli e la suprastanza da predeliberar e rapportar ad ella da quellas varts.

1894, ils 4 da zercladur

Unanimamein concluda la vischnaunca da far ils necessaris pass da dretg en la dispeta cun signur Leci Giacumet e Tumaisch Schmet pervia dalla grava a **Claus**.

1894, ils 24 da zercladur

La cunvegnentscha fatga en la dispeta da **Claus** denter l'elegida cumissiun cun Tumaisch Schmet e Leci Giacumet ei dalla vischnaunca vegnida approbada.

1895 - Uorden dallas alps

En in ritmus da tschun, ni diesch onns, vegnevan ils uordens d'alp repassai e renovai. Ina cumissiun che cumpigliava umens da tuts vischinadis prendeva enta maun quella latur. La participaziun da tuts vischinadis vegneva risguardada e praticada el ver senn democratic. Ils umens vegnevan integrati el process da crear novs regualtivs ed uordens. Aschia saveva ina cumissiun dumbrar denter 10 e 15 umens. Cun seradunar ina gada ina dumengia suenter messa, stueva ei tonscher e gia l'autra dumengia sissu vegneva mess avon alla radunanza da vischins sil plaz Cadruvi.

1895, ils 15 da december, ei stau stabiliu il suandon uorden d'alps e pastiras, il qual ei dalla ludeivla vischnaunca acceptaus

1. Ei vegniu terminau e stagiau las alps da schetgs sco suonda:

a) Per ils stiarls. L'alp da **Maighels** cul **Surpalits**, nua ch'ils stiarls han dretgs da magliar naven dil **Crest da Muschaneras** anenasi quei sut il stradun e sco il **Crest da Muschaneras** fila orasi encunter las **Pegnas** quei engiu. Plinavon ei dau tier a l'alp da **Tiarms** da pascular en cass da ruha aura tochen oragiu tier la **Gonda** sut il **Crest da Muschaneras**.

b) Per las stiarlas dall'entira vischnaunca che veggan cargadas ei fixau las vals **Strem** e **Mila** cun **Caschlè**. Il **Caschlè** duei vegin gudius ensemes cun las stiarlas d'omisduas vals e zuar fatg il medem di quella midada ord las vals sil cuolm. Las stiarlas da **Strem** han il dretg da pascular naven dils 20 da settember davart da **Camischolas** tochen otier il **Mir**, davart da **Valtgeva** sco il **Mir** taglia via. Las stiarlas da **Mila** sil maun da **Malamusa** tochen oratier il **Run dalla**

Vallatscha e dil maun da **Mila** tochen oragiudem **Crest Liung**. Plinavon duei mintg' onn per onn cargar sias stiarlas en la medema val e stuer ni era mo saver midar entras la sort tier l'ulivaziun, perquei intent dueien mintgamai ils cautegias era menar controlla, sinaquei che buca adina ils medems stoppien ord si' alp, sonder onn per onn auters. Stagiau eis ei mesas per val.

2. Alps da vaccas e genetschas

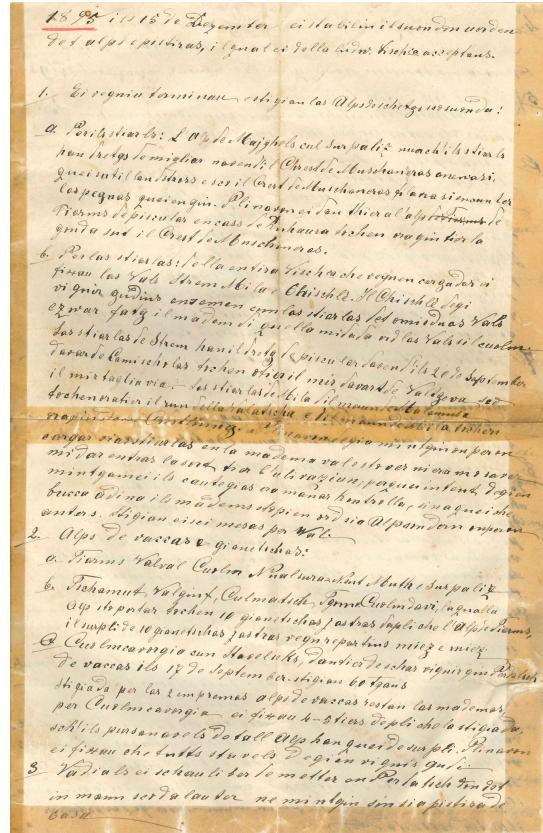
a) **Tiarms, Val Val, Cuolm Val, Nual Sura e Sut, Mut, Surpalits.**

b) **Tschamut, Val Giuv, Culmatsch, Tgom, Cuolm da Vi**, la quala alp sto purtar tochen 10 genetschas jastras dapli che l'alp **Tiarms**, il surpli da 10 genetschas jastras vegin repartius miez a miez.

c) **Cuolm Cavorgia** cun **Stavelsecs**, dau tier da schar vegin giu **Pardatsch da Vaccas** ils 17 da settember, stagiau 60 tgaus.

La stagiada per las empremas duas alps da vaccas restan las medemas, per **Cuolm Cavorgia** ei fixau 4 – 5 tiers dapli che la stagiada, sch'ils pursanavels da tal'alp han quei da surpli. Plinavon ei fixau che tuts stavels dueien vegin gudi.

3. Vadials ei schau liber da metter en **Pardatsch**, ton d'in maun sco da l'auter, ni mintgin sin sia pastira da casa.

4. Cavals da **Tujetsch** han, per aschiditg sco ei vegn buca priu si la jarva cavals jasters da part dalla vischnaunca, dretg sin pastira da casa, mo duessen era magliar ora d'entuorn buca mo els vitgs.

5. Ils s.v. bos entirs, tenor uorden stai igl unviern cheu per nez dalla vischnaunca e restan cheu la stad, dueien vegrir cargai cun las vaccas, ils auters bos culs stiarls, sch'els restan cheu.

6. Schau prender dapart las caschadas vegn ei concediu ils 26 da settember, nua che mintgin sa lura ira libramein si las pastiras nua ch'el vul. Per aschiditg sco la caschada ei completa, duei ella star en si'alp e quei era, sche mo 4 – 5 pursanavels formassen caschada. Ils pasturs vegnan pladi tochen dar lartg e quei en particular per las alps da biestga schetga. Plinavon dueien ei stuer pertgirar tuts tiers che l'alp po purtar, sch'enzacons purs restan sin l'alp enten prender da part, sche han els dretgs da tener in ni plirs pasturs da sia caschada tochen dar lartg.

7. Davart il tener tiers a casa ei concediu da schar tener dus tiers per fiug, cass ch'il respectiv fiug havess aber in tier malsau a casa, sche po el metter mo aunc in tier sin pastira da casa. In tier che stuess ord l'alp per malsogna, duei puspei turnar en l'alp cura ch'el ei sauns e habels d'ira en l'alp.

8. Tuttas terminaziuns restan sco tochen dacheu, cun excepciu denter **Stavelsec** ed il **Tgom**, las **Bostgas** encunter **Val Giuv** che dueien vegrir fixadas d'in nunpartischont um. Untgidias restan sco igl uorden vegl plaida e las stiarlas dueien pil cass ch'ellas stuessen giu gl'**Uaul Flurin** sin l'untgida, vegridas zavradas si, sch'ellas san buca turnar si **Caschlè** suenter in di e las da **Strem** dueien ira endadens il **Mir** sin pastira da **Camischolas**.

9. Per las nuorsas ei schau igl uorden vegl cun fixar mintgamai sco ils auters tiers, cura cargar ni descargar. Ils 20 d'uost ston ellas ira vi l'**Alp Tschamut**. Plinavon dueien las nuorsas da **Plaun Miez** suenter ils 28 da zercladur, vegrir tenidas naven da **Nual**, **Mut** e **Tgom** e messas cun la muntanera si **Valtgeva**, plinavon dueien ellas vegrir tenidas ord pastg da biestga ton sco pusseivel, ton si **Cuolm da Vi** sco enta **Strem**. Aschigleiti sco las nuorsas da **Plaun Miez** vegnan unidas cun las da **Valtgeva**, dueien ils pasturs dalla stad surprender ellas da pertgirar cun agid dils pasturs dalla primavera, ils quals dueien omisdus, treis dis per in um, stuer gidar a pertgirar il pastur dalla stad. Ils nursers dueien aschigleiti sco els anflan nuorsas ventschidas prender giu la noda e tarmetter oragiu al president da vischnaunca, avon che senezegiar da quellas. Plinavon dueien ils nursers astgar duvrar mo buns tgauns, dressai da pertgirar las nuorsas e ton sco pusseivel dueien las nuorsas vegrir disadas da maner sin pastira da bietga temps d'atun, aschigleiti sco las vaccas vegnan giud ils aults, baul en in liug e baul en in auter.

10. Ariguard frietar ei concludiu che dapi igl emprem da fenadur dueien en tuttas alps vegrir serrau giu sin in toc pastira las pasculaziuns culs tiers e quei tochen cargar sco cheu fixau:

per **Strem**:

naven dalla tegia dils Deragischs anen.

per **Val Mila**:

sco la tegia fila vi e neu quei anen omisdus mauns,

per **Val Giuv**:

il **Culmatsch**

per **Tiarms**:

naven dalla **Siara** enasi

per **Tschamut** e **Surpalits**:

sco la tegia si miez il cuolm fila en ed ora, quei ensi dil maun da **Tgatlems** naven dalla **Tgauma**, pils stiarls anenasi, plinavon giudem il **Stavel da Tgatlems** quei ensi, allura **Nual Sura** e **Mut** naven dil stavel enasisum graden quei ensi.

pil **Tgom**:

Dil maun dalla **Rieda** scol pultaun da **Plaun da Pors** fila ed engiu quei vul dir: **Plaun da Pors**, las **Canals** ed il **Tscher**, duein vegrir frietai.

Pils da **Pardatsch**:

encunter **Cuolm Cavorgia** tochen si tier la seiv dils **Cugns**.

11. Per cultivar las pastiras ed alps duei mintgin per mintga sis vaccas stuer far in di lavur cumina en l'alp ch'el gauda e sin pastiras da casa mintgin sin sia pastira per mintga dus tiers in di lavur. Il fixar tgei lavur e nua luvrar ei caussa dil survigilader dallas lavurs cuminas, la survigilonza tier talas lavurs stat sura als cautegias e cauvitgs. Stiarlas e stiarls, sch'ei drova enzatgei, sche dueien mintga 12 tiers far in di lavur.

12. Prender alp ston tut quels che han tiers schon gl'emprem onn.

Ariguard igl ulivar las alps

Ei duei vegnir ulivau las alps onn per onn e quei da s. Gions (24-06), num en urgents impediments e quei sco suonda: In pursanavel, per exempl, il qual sto per in onn ord sia alp cun la sort, ha l'auter onn il dretg da restar en si'alp e quei entochen tut ils auters pursanavels dalla respectiva alp han in onn ni l'auter entrais la sort midau alp. Plinavon duei vegnir ulivau mo en cass ch'ei muncass en in'alp pli bia che tschun tiers e sch'ei maunca pli che tschun tiers, sche vegn ei tratg ina ni pliras sorts, denter tuts pursanavels dalla alp surcargada, entochen ch'ei resta mo tschun e sut tschun tiers differenza e sche la davosa sort che duei ulivar muossa per tschun tiers dapli, sche rest'ei era ulivau. Quel il qual negligescha il dar en lur tiers per ulivaziun, sto ira cun lur tiers nua ch'ei maunca e quei mintg'onn.

13. Plinavon ei a mintg'alp surschau il dretg da, cun il pli dils pursanavels dalla respectiv'alp, far lur uordens en sia alp.

1895, ils 15 da december ei il present uorden dallas alps e pastiras da casa, terminaziuns da pastiras da casa tenor uorden vegl, vegnius approbaus dalla ludeivla vischnaunca e stabilius per in decenni, ni diesch onns.

Per mauns dalla ludeivla vischnaunca

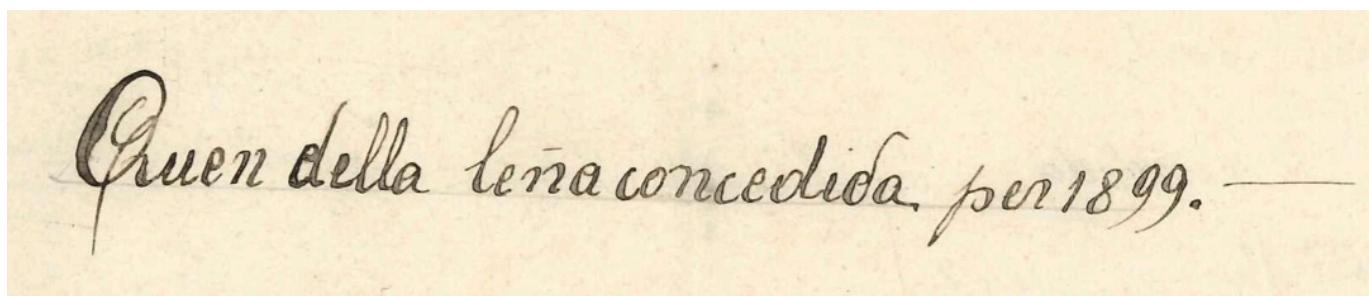
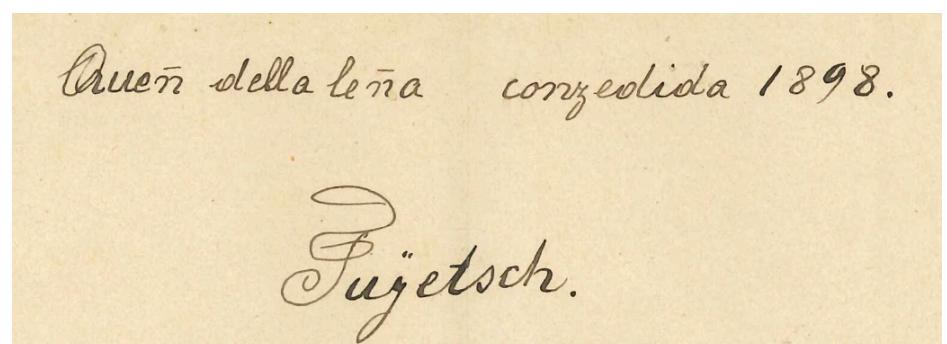
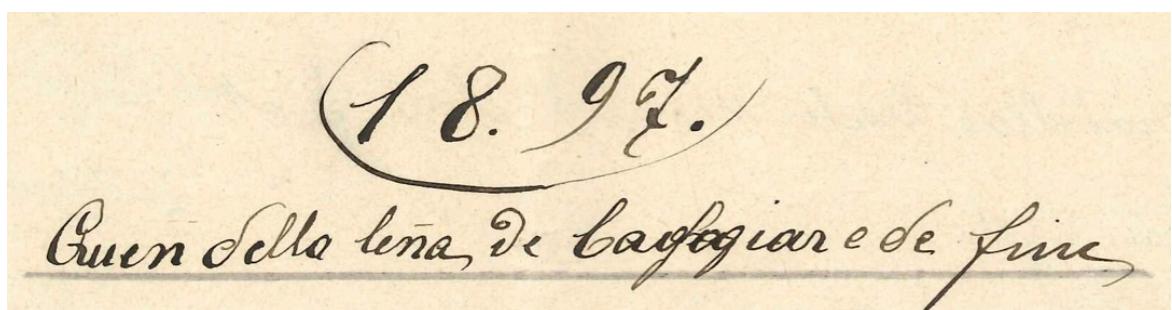
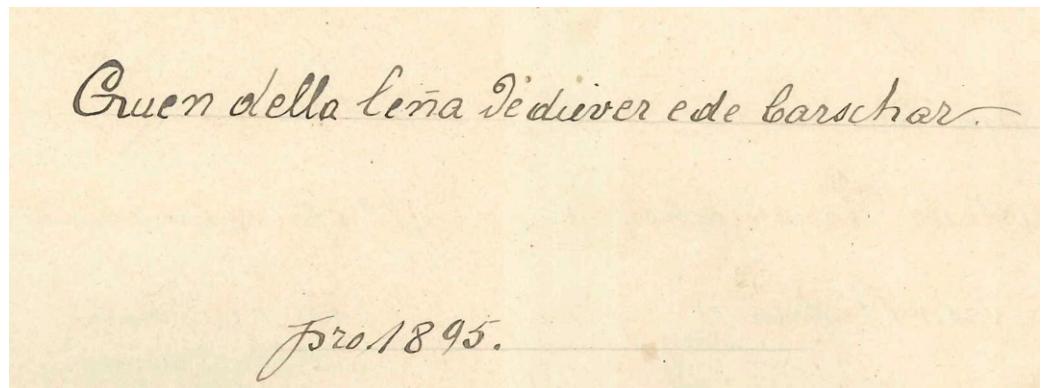
Gion Andriu Berther
protocollist

Scharinas

1895 - 1899 - Lenna concedida da baghegiar e fiug

A partir dalla mesadad dil 19avel tschentaner ei la controlla dalla lenna veginida praticada a moda fetg strentga. Cun la lenna da barschar deva ei denton buca bia da restrenscher, ins duvrava quella e basta e mintga fiug survegneva, mo ei stueva veginir spargnau. Cun la lenna da baghegiar vegneva praticau pli stregn. Perquei vegneva pil solit era adina lenna veglia duvrada per l'erecziun d'in niev clavaui ni casa. Quasi tuts baghetgs dattan perdetga da quei. Il bostger ni il gerau responsabel nudavan tut els cudischs leutier destinai. Aschia el cudisch «Quen della lenna de diever e de barschar pro 1895; 1897 - Quen della lenna de baghiar e de fiuc - Quen della lenna conzedida 1898 Tujetsch - Quen della lenna conzedida pro 1899.» Dapli mira: Concessiuns da lenna pagina: 1497

1896 - Terminaziun Val Val e Val Giuv

Val Val e Val Giuv ein stadas alps feudalas entochen igl onn 1861. Tenor igl uorden d'alp digl onn 1895 deva ei treis alps da vaccas cun genetschas:

1. Val Val cun Tiarms, Cuolm Val, Nual Sura e Sut, Mut, Surpalits
2. Val Giuv, Tscharmut, Culmatsch, Tgom, Cuolm da Vi
3. Cuolm Cavorgia cun Stavelsecs e Pardatsch da Vaccas

Tgi ch'enconuscha ils sura loghens ei pertschards dallas grondas distanzas denter ils differents loghens. Quei caschunava stentusas midadas pil personal d'alp e pils animals. Ina terminaziun ei vegnida urgenta entras il niev uorden d'alp. Pertut fuva ei necessari da ver precis cunfins ch'ins stueva risguardar e che vegnevan controllai dils pursanavels e dils pasters vischinonts.

Terminaziun e spartaziun dallas duas alps Val Val e Val Giuv

Sut datum dils 14 da fenadur 1896 ei vegniu terminau la pastira dallas duas alps **Val Val e Val Giuv** e quei sco suonda.

Nr.1 ei a **Val Giuv** sil crap gries, sillat fetschada suren, tagliau ora la crusch cun nr. 1 ed igl orsal sutvia.

Nr. 2 ei en grada lingia encunter **Crest da Tiarms**, grad dadens il dutg che flessegia giu da **Plaun d'Eras**, els trutgs ei in bass crap stabel sil qual igl ei tagliau ora la crusch e la cefra dus.

Nr. 3 ei dadens il fop da **Crest da Tiarms**, circa 18 pass dadens ils tiarms veders; in gries crap stabel, sil qual igl ei tagliau ora la crusch cun la cefra 3 dasperas.

Nr. 4 ei sigl ur dador ils grugns, aschi mesa distanza denter nr. 3 e 5, nua ch'igl ei ina platta uliv cun il terren, circa 6 pass dador in gries carpun.

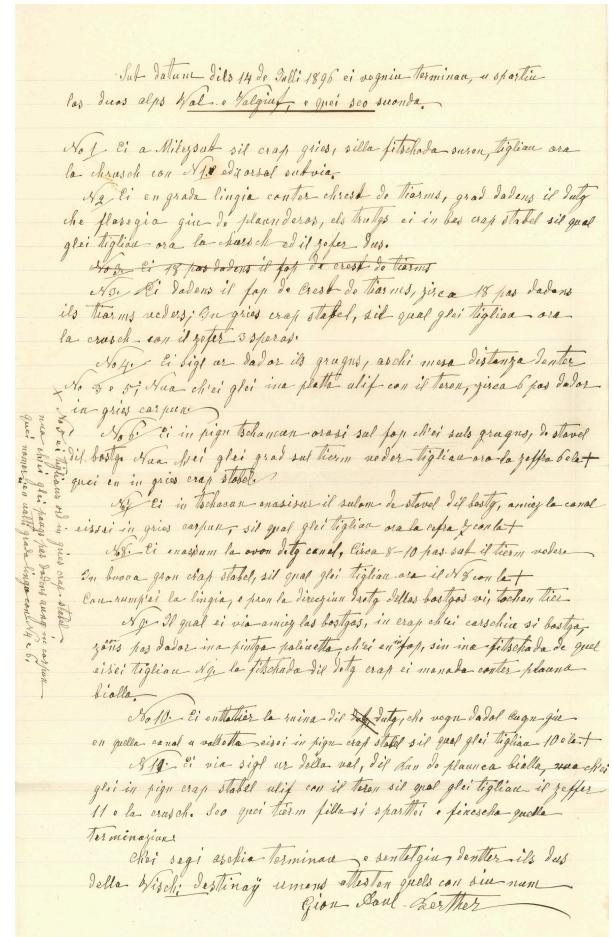
Nr. 5 ei tagliaus ord in gries crap stabel, nua ch'igl ei paucs pass dadens aunc in carpun quei numer ed en ualti grada lingia cun nr. 4 e 6.

Nr. 6 ei in pign tschancun orasi sul fop ch'ei suls grugns, da **Stavel dil Bostg**, nua ch'igl ei grad sul tierm veder tagliau ora la cefra 6 e la +, quei en in gries crap stabel.

Nr. 7 ei in tschancun enasisur il sulom da **Stavel dil Bostg**, amiez la canal eis ei in gries carpun, sil qual igl ei tagliau ora la cefra 7 cun la +.

Nr. 8 ei enasisum la avon detga canal, circa 8 – 10 pass sut il tierm veder. In buca grond crap stabel, sil qual igl ei tagliau ora il nr. 8 cun la +. Cheu rumpa ei la lingia e pren la direcziun dretg dallas bostgas vi, tochen tier

Nr. 9, il qual ei via amiez las bostgas, in crap ch'ei carschius si bostga, zacons pass dador ina pintga palietta, ch'ei en in fop, sin ina fetschada da quel eis ei tagliau nr. 9, la fetschada dil detg crap ei menada emcunter **Plaunca Biala**.

Nr. 10 ei entatier la ruina dil dutg, che vegn dado il cugn giu, en quella canal u valetta eis ei in pign crap stabel, sil qual igl ei tagliau 10 e la +.

Nr. 11 ei via sigl ur dalla val, dil **Run da Plaunca Biala**, nua ch'igl ei in pign crap stabel uliv cun il terren sil qual igl ei tagliau la cefra 11 e la crusch. Sco quei tierm fila si sparta ei e finescha quella terminaziun.

Ch'ei seigi aschia terminau e s'entelgiu denter ils dus dalla vischnaunca destinai umens,
attestan quels cun siu num
Gion Paul Berther

1896 – Dumbraziun federala dils animals

Quei diember da tiers ei vegnius pervesius igl unviern 1895/96. 4109 animlas, da quei 1235 armauls, 2382 tiers manedels e 476 pors han duvrau in brav quantum pavel. Quei sfurzava da segar mintga scrotta e mintga pusseivladad ch'ei deva. Ultra da quei fagevan ils Tuatschins in enorm quantum fein a pastg.

La dumbraziun ei vegnida fatga ils 20 d'avrel 1896.

Survesta

	armauls						pors	manedels		aviuls
cavals	vadials	stiarlas	vacccas	taurs	mugias	total	pors	nuorsas	cauras	schaumas
10	392	279	392	7	165	1235	476	1339	1049	67
Total da tuts animals									4109	

Resumé dalla s.v. biestga da nossa vischnaunca **Tujetsch** prida si ils 20 d'avrel 1896
Soliva Joh. Anton

Tujetsch, ils 26 d'avrel 1896